

DISKUSE V SEVERSKÝCH STÁTECH O PROBLÉMECH SPOLEČNÉ VOJENSKÉ POLITIKY

Jiří Jančík

Vývoj situace v severní Evropě se stal při studiu mezinárodních vztahů v poválečném období do značné míry okrajovou záležitostí, protože hlavní pozornost se celkem přirozeně soustředila jednak na otázky spojené s poválečným uspořádáním v Evropě, a zde zejména na problematiku Německa a evropské bezpečnosti, jednak na celkový mocensko-politický vývoj ve vztazích Východ — Západ.

To ovšem naprosto neznamená, že by vývoj v této části kontinentu ustrnul. Mezi Dánskem, Finskem, Islandem, Norskem a Švédskem se v posledních desetiletích v souladu s historickými tradicemi a jazykovou, kulturní, politickou a jinou příbuzností postupně rozvíjela intenzivní spolupráce, která dnes v rozmanitých formách zahrnuje prakticky všechny oblasti života společnosti.

Široce rozvinutá a dále se prohlubující severská spolupráce je trvalým faktorem vnitřní i zahraniční politiky severských zemí. V některých oblastech, jako například v zákonodárství, sociální a zdravotní péči, v oblasti pracovně právní, pasové, celní apod., bylo již dosaženo poměrně vysokého stupně integrace. V jiných oblastech i přes proklamovanou snahu není dosahováno žádoucích výsledků. Jako příklad zde může sloužit neúspěch snah společně vyřešit problémy spojené s obranou a bezpečností severní Evropy, jakož i „zmrazení“ plánů severské ekonomické integrace. Náš výklad se zaměří k některým otázkám obranné politiky tohoto regionu.

Pokusy o integraci severské obrany

Myšlenka společné obrany v severských zemích se v historii severské spolupráce objevuje mnohokrát. Dosud však vždy zůstalo jen u plánů a diskusí. Z doby novější je možno jako příklad uvést jednání Finska, Švédska a Norska o obrannou alianci v r. 1940. Také toto jednání, zahájené z finské iniciativy po uzavření míru mezi Finskem a Sovětským svazem, nebylo dovedeno do konce.

Trpké zkušenosti z druhé světové války vedly nicméně k tomu, že úvahy o severské obranné alianci dostaly v poválečném období konkrétnější a reálnější podobu. Nemaleým impulsem byla i rozvíjející se studená válka mezi Západem a Východem. Na jaře 1948 zahájilo Švédsko a Norsko jednání o obranném paktu. K tomuto jednání se záhy připojilo i Dánsko, jehož sociálně demokratický předseda vlády H. Hedtoft se pak stal jedním z hlavních mluvčích severské spolupráce na úseku obrany. O její formě panovaly různé názory.

Norsko dávalo přednost skandinávskému obrannému paktu, který by ovšem byl součástí širšího obranného společenství. Jako o alternativě bylo Norsko ochotno uvažovat o členství v nezávislé alianci, pokud by její „charakter a obsah byl založen na obsáhlejší myšlence solidarity“.¹⁾ Tak se vyjádřil jeden z hlavních vyjednávačů, tehdejší norský ministr zahraničních věcí Harvald Lange, který v té době usiloval spíše o to, aby se do vznikajícího NATO zapojily kromě Norska i Dánsko a Švédsko. Švédský ministr zahraničních věcí

¹⁾ Halvard Lange, *Norsk utenrikspolitik siden 1945*, Oslo 1952.

Östen Undén vyložil tento požadavek tak, že si Norsko přeje konsultovat západní mocnosti „o jejich vztahu ke skandinávským zemím v případě konfliktu, o pomoci, na kterou by se tyto země mohly dodatečně spolehnout atd.“ Naopak švédský mluvčí zdůrazňoval, že „obránné společenství musí být skutečně nezávislou, nezúčastněnou aliancí. Tato nezúčastněnost by měla vylučovat vojenskou spolupráci s vnějšími státy a neměla by být vyjádřena pouze vyhlášením se vzájemným závazkům.“²⁾ Dánské stanovisko bylo obdobné jako švédské.

Se značným časovým odstupem — ve vzpomínkách na tato jednání uveřejněných v r. 1966 — vysvětluje Lange rozdílná stanoviska jednotlivých zemí jejich rozdílnými zkušenostmi z druhé světové války:³⁾

Švédsko bylo za války neutrální a podle Langeho „v každé době mělo dalekosáhlé ohledy na mocensko-politickou situaci“. V Dánsku na rozdíl od Norska vojenský odpor v r. 1940 (při přepadení fašistickým Německem — poznámka J. J.) neexistoval, a tato země „šla tak daleko, že se smířila s Hitlerovým návrhem na pakt o neútočení“. Dánsko rovněž nemělo silnou domácí frontu a londýnskou vládu.

Lange dále vysvětluje, že Švédsko s nepatrnými válečnými škodami a s nashromážděnými ekonomickými zdroji by se bylo stalo dominující silou v uvažovaném obranném svazku. Proto také švédský ministerský předseda Erlander, když jednání nakonec neuspěla, tolik litoval, že ztroskotal „pokus rozšířit zapojení švédské obrany na celou Skandinávii“.

V této situaci — stále podle Langeho — „stálo Norsko osamoceno“, protože Dánové, vycházejíce ze svých severských citů a sympatií, kolísali, ale přikláněli se spíše ke švédskému neutrálnímu názoru. Norsko však muselo být rozumné, protože „pro zodpovědné mluvčí v Norsku neměla myšlenka severské sounáležitosti takovou váhu, aby mohla ovlivnit vyvážení rizika“. Prostřednictvím svého velvyslance v USA Morgenstierneho sledovalo proto Norsko velmi pečlivě přípravu na vytvoření severoatlantické aliance a byl to právě velvyslanec Morgenstierne — kdysi spolužák Fostera Dullese —, který od počátku zrazoval od vytvoření skandinávského obranného svazu a doporučoval, aby se Norsko připojilo k severoatlantickému seskupení.

Není sporu o tom, že Norsko a do značné míry i Dánsko byly vystaveny nemalému tlaku ze strany USA, které se v přípravách na vytvoření Severoatlantického paktu netajily tím, že vojenskou pomoc jsou ochotny poskytovat jen svým nejbližším spojencům. Dánsko a Norsko, jejichž obrana byla během okupace naprosto desorganizována, se přitom bez dodávek zbraní a vojenského materiálu ze zahraničí nemohly obejít. Když dánský a norský ministr zahraničních věcí jednali o těchto otázkách v Paříži se státním tajemníkem USA C. Marshalllem, bylo jim nepokrytě dáno najevo, že Spojené státy nemají žádný zvláštní zájem na vytvoření skandinávského obranného paktu. Navíc začaly USA stále stupňovat svůj nátlak, aby se severské země staly členy NATO. Pod nejsilnějším tlakem bylo Norsko, kde USA neváhaly použít ani přímé lži, když norské vládě důvěrně sdělily, že podle zaručených informací americké zpravodajské služby se chystá sovětský útok na severní Norsko. (Později USA prohlásily, že šlo o nesprávné informace.) Norské obavy v tomto směru nerozptýlil ani návrh SSSR z 5. února 1949 na uzavření paktu o neútočení.

²⁾ *Protokol fran Sveriges riksdag*, Andra Kammaren, Stockholm 1949.

³⁾ Halvard Lange, *Norges vei til NATO*, Oslo 1966.

Norská vláda viděla jediné východisko v přístupu k Severoatlantickému paktu.

V poslední fázi jednání o severský obranný pakt se hrálo významnou úlohu Dánsko, které se snažilo nalézt kompromis mezi švédskými a norskými názory na formu a zaměření tohoto svazku. Úsilí dánského předsedy vlády H. Hedtofta však bylo bezvýsledné a tak schůzky vedoucích dánských, norských a švédských politiků koncem ledna 1949 v Kodani a Oslo byly uzavřeny s tím, že „... v současné době není možno dosáhnout potřebné jednomyslnosti o předpokladech a důsledcích založení obranného svazu. Proto není za současných okolností dostatečného důvodu pro založení podobného vzájemně zavazujícího obranného svazku“.⁴⁾ Konečným důsledkem tedy byl vstup Norska a později i Dánska a Islandu do NATO, pro které měly všechny tyto země velký strategický význam (sousedství Norska s SSSR, dánské úžiny spojující Baltské moře s Atlantikem, americké letecké základny na Islandě a v Grónsku atd.).

Po delší přestávce, v druhé polovině r. 1965, se debata o možnostech vytvoření severského obranného svazu znova rozvinula, zejména v tisku severských zemí. Tuto diskusi je třeba vidět v souvislosti s vážnými rozpory uvnitř NATO a s úvahami o eventuálních alternativách řešení situace po vypršení smlouvy o NATO v r. 1969. Jedním z přímých podnětů k širší diskusi se staly nepotvrzené zprávy o určitých kontaktech mezi Norskem a Švédskem o společné obranné alianci. Tyto zprávy se rychle rozšířily v tisku všech severských zemí a pronikly i do některých západoevropských listů. Britský list *Guardian* otiskl například 16. září 1965 článek svého zpravodaje Erica Silvera nazvaný *Úvahy o švédsko-norském obranném paktu*, v němž se uvádí, že v institutech mezinárodních vztahů ve Švédsku a Norsku pracují z podnětu příslušných ministerstev zahraničních věcí studijní skupiny, které zkoumají možnost vytvoření obranného paktu, jenž by vstoupil v platnost od roku 1969.

V souvislosti se změnou vlády v Norsku v září 1965 se vyskytly úvahy, zda nová buržoazní vláda nepřijde i s novou politikou vůči NATO, či zda poražená Norská dělnická strana nebude právě v důsledku své volební porážky měnit zahraničně politickou linii.

Tyto a jiné úvahy přinutily vedoucí politické představitele severských zemí rychle reagovat. Bývalý norský ministr zahraničních věcí Lange odmítl tyto zprávy jako čistou spekulaci bez reálného podkladu a zdůraznil, že Norská dělnická strana názory v otázkách norské obranné politiky v rámci NATO nezměnila a že nedošlo ani k žádnému kontaktu na vládní úrovni. Také nový norský ministerský předseda B o r t e n prohlásil, že vláda nebude nic měnit na své dosavadní bezpečnostní politice, neopomenul ovšem zdůraznit, že není dosud jasné, jak se bude vyvíjet situace v NATO. Ve stejné době se i švédský ministerský předseda E r l a n d e r vyslovil v tom smyslu, že severská obranná spolupráce není pro Švédsko aktuální. Na rozdíl od něho švédský ministr obrany A n d e r s o n prohlásil 13. října 1965 v dánském rozhlasu, že kdyby NATO mělo být v r. 1969 rozpuštěno, nebo kdyby Dánsko a Norsko opustily západní alianci, bylo by Švédsko ochotno jednat o obranném svazu mezi Švédskem, Dánskem a Norskem. Ministr Anderson dále řekl: „Nic ve švédské neutrální politice nemluví zásadně proti nezávislému skandinávskému obrannému systému. Od začátku jsme litovali, že příslušná jednání 1948—49 ztrosko-

⁴⁾ Kommuniké z 30. 1. 1949. Lennart Hirschfeldt, *Skandinavien och Atlantpaktén*, Stockholm 1949.

tala. Tehdy vyšla iniciativa ze švédské strany a od té doby jsme na tom měli stále zájem. Severský obranný svaz by mohl prospět uvolnění napětí a neutralitě v severní Evropě.“ V komentáři k těmto výrokům prohlásil dánský ministr obrany Gram ještě téhož dne, že Dánsko nemá nyní žádný „bezprostřední zájem“ na nezávislém severském obranném svazu, protože se domnívá, že jeho bezpečnost je lépe zajištěna v širším obranném svazu. Pokud však jde o situaci, která by mohla vzniknout po r. 1969, Gram oznámil, že Dánsko se o severské řešení zajímá a že všechny možnosti by měly zůstat otevřeny.

Finský předseda vlády Virolainen na sjezdu Agrární strany 17. října 1965 myšlenku severského obranného svazu, v němž by bylo členem i Finsko, odmítl odkazem na smluvní vztah Finska se Sovětským svazem.

Se svými názory o severské alternativě vystoupil 10. ledna 1966 také norský ministr obrany Tidemand, podle něhož není pro diskuse o severském obranném společenství zralá doba. Existuje totiž příliš velký počet nejasných faktorů. Tidemand připustil, že vojenská spolupráce mezi severskými zeměmi, které spolupracují v tolika oblastech, by se zdála zcela přirozená. Vývoj vojenské techniky však znemožňuje, aby severské země samy vybudovaly potřebnou obranu. Již jednání v r. 1948 podle něho ukázala, že tyto země k tomu nemají potřebné zdroje a „stěží je tomu tak dnes“. Spolu s tvrzením, že míru by neposloužila izolace a že malé průmyslové země mu více prospějí v širším rámci, Tidemand zdůraznil, že bezpečnostní politika, kterou zvolily různé severské země, byla celkově prospěšná a měla mírotvorný charakter. Nevidí proto žádné závažné faktory, které by mluvily pro změnu současné situace.

Negativní postoj vedoucích severských představitelů ke společné obranné alianci nezabránil tomu, aby diskuse o otázce bezpečnosti na severu Evropy pokračovala. Jak živá je myšlenka severské alternativy například mezi švédským obyvatelstvem, ukázal průzkum uspořádaný v r. 1935 švédským Ústavem pro výzkum veřejného mínění. Pro severský obranný svaz se vyslovilo 60 % dotázaných, proti 20 % a zbylých 20 % nemělo stanovisko.

Živnou půdu pro diskuse o severské alternativě bezpečnostní politiky vytvořil i postup Francie ve vztahu k NATO. I když vládní představitelé Dánska a Norska neustále zdůrazňují, že nejlepší zárukou bezpečnosti jejich zemí je členství v NATO, neodvážili se na druhé straně otevřeně vystoupit proti postupu generála de Gaulla, protože obe země od počátku svého členství v NATO zaujímaly do určité míry zvláštní postavení tím, že odmítaly umístění cizích vojenských jednotek a základen na svém území a přijetí jaderných zbraní.

Všeobecně se dnes i v řadách přívrženců NATO v severských zemích uznává, že situace ve světě je jiná než při vytváření NATO a že je tedy účelné strukturu i obsahovou náplň této aliance přizpůsobit nové situaci. Jako zajímavý příklad lze v této souvislosti uvést úvahy norského vojenského komentátora docenta Nils Ørvika, který v dubnovém čísle vojenského časopisu *Norsk militær tidsskrift* z r. 1966 navrhuje vytvoření jakéhosi regionálního „severo-mořského seskupení“, jež by zahrnovalo Anglii, Benelux, západní Německo, Dánsko a Norsko. Podle jeho názoru by „těsnější spolupráce a jednota zemí kolem Severního moře mohla přetvořit toto seskupení v oporu západního obranného společenství, které by se jako dříve mohlo jmenovat NATO“.

Na rozdíl od doc. Ørvika vystoupil jiný norský představitel, sociálně demokratický poslanec Arvid Johanson 10. května 1966 v norském parlamentě s tímto stanoviskem:

„To, co opět vystupuje jako eventuální alternativa k členství v NATO, je ta či ona forma severské obranné spolupráce. Řada debatérů poukázala na to, že tato spolupráce není aktuální, protože je o ni málo zájmu ve Švédsku, protože Finsko má smlouvu o vzájemné pomoci se Sovětským svazem atd. Je možné, že ve Švédsku je málo zájmu, ale nemůžeme čekat, že Švédové budou podávat ruku, když vědí, že nebude přijata. Domnívám se, že bychom do diskusí o problému severské alternativy k NATO měli vnést více serióznosti.“

Odborný poradce pro odzbrojení a strategii při Norském zahraničně politickém institutu Arne Olav Brundtland v kronice liberálního listu *Dagbladet* z 5. května 1966 v souvislosti s francouzskými akcemi v NATO konstatuje:

„Francouzským postupem vůči NATO a EHS se jak naše členství v NATO, tak i náš vztah ke Společnému trhu dostaly do nové situace a zdá se jasnější než kdykoli dříve, že náš tradiční pohled na NATO, který je američtější než americký, a přání našich hospodářských kruhů získat větší odbytové možnosti uvnitř EHS jsou otázky, jež si vyžadují politická řešení, která se částečně mohou navzájem dostat do rozporu.“ Když takto postavil do těsné souvislosti zájmy bezpečnostní a zájmy obchodně politické, klade Brundtland otázku:

„Existuje, jinými slovy, alternativa k jasnému smluvnímu spojení s USA prostřednictvím spolupráce v NATO, jež nás dosud zabezpečovalo vůči sovětskému tlaku a jež zvláště vytvořilo stabilitu, pokud jde o severní Norsko? Může mít skromná jaderná síla Francie stejný odstrašující účinek s ohledem na možnost útoku proti severnímu Norsku, jaký dosud měla americká jaderná síla? Může se Francie, která nemá přímé bezpečnostně politické zájmy v severní Evropě, stát hodnověrným garantem norské integrity?“ Autorova odpověď je v tomto směru značně skeptická.

Publicista Hans Stokland v sociálně demokratickém norském listě *Arbeiderbladet* z 8. února 1967 v článku nazvaném *Od krize NATO ke zvýšení napětí na Severu* upozorňuje na nebezpečí, že „jakmile obrana střední Evropy bude téměř znemožněna tím, že francouzské území nebude již dále k dispozici pro NATO, povede to nevyhnutelně ke kompenzačnímu požadavku ve formě vojenského posílení severního křídla NATO... V eventuálním reorganizovaném NATO se zmnohonásobí strategická hodnota Dánska a Norska, pokud dále zůstanou členy... NATO bez Francie by zcela jednoduše muselo kompenzovat ztrátu francouzského území zřízením vojenských základů na Severu“.

Stokland poukazuje dále na skutečnost, že v reorganizovaném NATO bude mít západní Německo „dominující vliv na vojensko-politické dispoziční alianci v Evropě“. To podle něho bude znamenat, že „finsko-sovětský pakt, který je právě postaven proti eventuálnímu západoněmeckému politickému vlivu a vojenskému angažování na Severu, vstoupí automaticky v platnost, což by bylo identické se sovětským vojenským nástupem ve Finsku“. Aby se krize v NATO nevyvíjela v naznačeném, pro sever Evropy nebezpečném směru, doporučuje Stokland co nejrychleji vypracovat takové alternativy bezpečnostní politiky, které by zabránily tomu, aby se Sever v budoucnosti dostal do situace, kdy západní Německo bude vojensky vyzbrojovat Dánsko a Norsko a Sovětský svaz Finsko.

Vzhledem k tomu, že „v NATO po r. 1939, ať už Francie formálně vystoupí či nevystoupí, bude dominovat Spolková republika“, dochází Stokland k zá-

věru, že „Dánsko a Norsko by co nejdříve měly vystoupit s iniciativou k realizaci plánu na smluvně zakotvený bezatomový Sever“.

Pro úplnost je třeba dodat, že na Stoklandův rozbor reagoval ve stejném listě 11. února 1967 bývalý předseda zahraničně politického výboru norského parlamentu, poslanec Finn Moe, který s odkazem na probíhající zmiřování mezinárodního napětí, na odložení plánů na vytvoření multilaterální jaderné síly NATO, na jednání o dohodě o nešíření jaderných zbraní a v neposlední řadě též na „radikální změnu západoněmecké zahraniční politiky“ označil Stoklandovu analýzu za „čistě myšlenkovou konstrukci, která zcela přehlíží jak současnou mezinárodní situaci, tak i zahraničně politické tendence, které se projevují“.

Jak je z několika uvedených příkladů zřejmé, názory na hodnocení situace v severní Evropě i na otázku alternativ k současné politice severských zemí se v mnoha směrech liší. Stejně rozdílné jsou i názory na rozsah a formu eventuálního severského obranného svazu.

Švédští autoři Christian Lange a Kjell Goldmann ve stati *Severská obranná aliance 1949—1965—197?* uvádějí tyto 4 hlavní alternativy aliance:⁵⁾

1. „Velkou“ severskou aliancí (Dánsko—Finsko—Norsko—Švédsko);
2. Skandinávskou aliancí (Dánsko, Norsko a Švédsko);
3. Severo-severskou aliancí (Finsko, Norsko a Švédsko);
4. Norsko-švédskou aliancí.

Sporadicky se v diskusích objevují ještě dánsko-švédská a finsko-švédská kombinace.

Autoři schematicky vypočítávají i 4 hlavní alternativy pro bezpečnostní politiku jednotlivých severských zemí. Jsou to:

1. Atlantická alternativa, tzn. členství v alianci zahrnující Spojené státy;
2. Evropská alternativa, tzn. členství v západoevropské alianci, která by se vytvořila podle mínění mnoha pozorovatelů, kdyby se NATO rozpadlo;
3. Severská alternativa;
4. Izolovaná neutrální alternativa s neutrální politikou švédského či finského typu.

Jednou z nejdůležitějších a také nejsložitějších otázek pro jakoukoli severskou alternativu je vztah k velmocem. I v tomto směru se vyskytují značně rozdílné názory, i když shodně se má za to, že nelze nalézt uspokojivé řešení situace na severu Evropy bez souhlasu hlavních zainteresovaných mocností.

Norský autor Odd Lindbäck-Larsen v článku *Možnosti severského obranného svazu* klade jako podmínku pro výše zmíněnou „velkou“ severskou aliancí, že Sovětský svaz zruší svou smlouvu s Finskem z r. 1948 a že „západní Německo nebo NATO se zřeknou podílu Dánska na kontrole vstupů do Baltu“.⁶⁾

Docent Karl Birnbaum v úvaze *Severská bezpečnostní politika* dává severskému obrannému svazu přednost před současnou situací jen za předpokladu, že by si Sovětský svaz a Spojené státy takové uspořádání přály.⁷⁾

Obdobně švédský major Jan Wickbom, který severský obranný svaz pokládá za realistickou alternativu k současnému politickému uspořádání a jeho

⁵⁾ *Cooperation and Conflict*, č. 1/1966.

⁶⁾ *Morgenposten*, 19. 1. 1966.

⁷⁾ *Militaert Tidsskrift*, únor 1966.

vytvoření by považoval za „nejkonstruktivnější tah, jaký byl kdy učiněn v severské politice“, v článku *Severská obranná součinnost* konstatuje:⁸⁾

„Dánsko nebo Norsko nemohou jednoduše škrtnout své zapojení do západní obrany a bez dalšího zaujmout místo v severském obranném svazu. Taková změna jejich zahraniční politiky by musela být výsledkem hlubokojdoucích jednání mezi všemi zúčastněnými a k úspěchu by potřebovala velkou dávku dobré vůle a upřímné přání po zmírnění napětí ze strany velmocí.“

Řada autorů pokládá za optimální řešení v dané situaci tzv. severskou rovnováhu, jak je souhrnně označován současný stav v severní Evropě. Arne Olav Brundtland ji ve stati *Severská rovnováha — minulost a přítomnost* definuje jako „výraz pojmu, že stabilita severoevropské oblasti je výsledkem omezeného velmocenského zapojení a že jak Spojené státy, tak i Sovětský svaz mají srovnatelné možnosti neutralizovat možné zvyšující se zapojení druhé supermocnosti, a tím odstraňovat podněty vedoucí ke zvyšování napětí v severní Evropě“.⁹⁾

Obrannou politiku severských zemí rozčleňuje Brundtland podle současného stavu na 3 rozdílné typy:

- a) členství v alianci s jednou ze supervelmocí,
- b) dobře vyzbrojená neutralita a
- c) neutralita s „kontrolou zbraní“ v rámci přátelské smlouvy s druhou supervelmocí.

Vlastní koncepcí severské rovnováhy má podle Brundtlanda 3 hlavní dimenze:

1. bipolární dimensí (world system),
2. severskou dimensí (sub-system) a
3. dimensí vyjadřující souhrn globálních a místních zájmů a sil (inter-system).

Návrhy na vytvoření bezatomového pásma

Při výkladu různých názorů a alternativ severské obranné politiky nelze pominout ani návrhy, které jsou poněkud jiného charakteru a zaměření než všechny dosud zmíněné, avšak měly a mají velký význam svým vztahem k problému míru a bezpečnosti v severní Evropě. Jde o tzv. Undénův plán a o návrhy finského presidenta Kekkonena na vytvoření bezatomového pásma v severní Evropě.

Myšlenky *Undénova plánu* tlumočila švédská delegace na zasedání výboru pro odzbrojení v Ženevě již v r. 1961. Švédská diplomacie tehdy navrhla prostudovat otázku, za jakých podmínek by země, které v současné době nemají jaderné zbraně, byly ochotny se zavázat, že je nebudou vlastnit, ani v budoucnu vyrábět a že nedovolí jejich umístování jinými státy na svém území. V září téhož roku na XVI. VS OSN vyložil sám Undén, tehdy švédský ministr zahraničních věcí, svůj plán v politickém výboru při projednávání otázky zákazu zkoušek jaderných zbraní. V jeho realizaci spatřoval Undén cestu ke sblížení stanovisek při řešení otázek odzbrojení.

„Klub států bez jaderných zbraní“, který byl podstatou jeho návrhu a měl být aplikován i na jiných kontinentech i v dalších oblastech, byl motivován

⁸⁾ *Svensk Tidskrift*, č. 8/1966.

⁹⁾ *Cooperation and Conflict*, č. 2/1966.

konkrétní situaci v severských zemích, kde stále existuje reálné nebezpečí, že americké jaderné zbraně mohou být rozmístěny na území členských států NATO — Dánska, Norska, Islandu.

Je pochopitelné, že Švédsko, těsně spjaté s ostatními severskými zeměmi, bylo a je touto možností znepokojeno, a proto hledalo, i formou Undénova plánu, schůdné cesty k vytvoření situace, která by zaručovala mír v severní Evropě.

Undénův plán nicméně zcela konkrétní způsob řešení otázky bezatomových pásem neobsahoval, ani nestanovil určité termíny pro jejich vytvoření. Avšak i přes tuto skutečnost přijala celá pokroková veřejnost, zejména na severu Evropy, švédskou iniciativu naprosto kladně.

XVI. Valné shromáždění OSN schválilo Undénův návrh 58 hlasy proti 10, 23 delegací se hlasování zdrželo. V souladu s přijatou rezolucí rozeslal generální tajemník OSN dotazy všem členským státům, zda jsou ochotny se na Undénově plánu podílet.

Západní mocnosti a jejich spojenci se k plánu postavily kriticky a zdůrazňovaly, že řešení této otázky není možné mimo rámec problému všeobecného a úplného odzbrojení za uspokojivé kontroly. Sovětský svaz a socialistické země odpověděly na dotaz generálního tajemníka kladně a žádaly vytvoření bezatomových pásem v oblastech, kde je možnost střetu mezi oběma stranami studené války největší.

Švédská odpověď generálnímu tajemníkovi mezi jiným zdůrazňovala, že je třeba zachovat vojenskou rovnováhu a že Švédsko by bylo ochotno podílet se na bezatomovém pásmu v Evropě, které by zahrnovalo státy severní a střední Evropy, pokud by se velmoci dohodly na zastavení pokusů s jadernými zbraněmi. Finská odpověď byla zcela pozitivní. Odpovědi Dánska a Norska byly sice formálně kladné, obsahovaly však řadu výhrad, které prakticky znamenaly znemožnění realizace Undénova plánu. Oficiální kruhy Norska a Dánska vážaly jeho realizaci například na výsledky jednání o odzbrojení mezi velmocemi. Norský ministr zahraničních věcí Lange víceméně zamítl ve svém prohlášení v únoru 1962 Undénův plán s odůvodněním, že se norská vláda nemůže zúčastnit opatření, která by mohla vést k oslabení bezpečnosti „svobodného“ světa. Odmítavý postoj dánských vládních kruhů šel ještě dále. Tvrdily, že vytváření bezatomového pásma na Severu je bezúčelné, neboť již ve skutečnosti existuje a Dánsko trvá na tom, aby se více nerozšiřoval okruh zemí, které by měly přístup k jaderným zbraním. Dánský ministr zahraničních věcí Per Haekkerup dokonce prohlásil, že „smlouva o zákazu zavedení atomových zbraní na Sever nepodpoří zmírnění napětí, ale změni mocenskou rovnováhu a tím zvýší nebezpečí války“. Dokonce ani ve Švédsku neměl tento plán jednoznačnou podporu, například v řadách sociální demokracie. Švédská sociálně demokratická vláda po určitém otálení a s výhradami sice plán podpořila, ale po ostré kritice pravicových stran, ovlivňovaných především vojenskými kruhy, které se nevzdaly práva na výrobu vlastních jaderných zbraní, se od plánu do značné míry distancovala. Tento negativní postoj byl podmíněn zřejmě tím, že vedení sociálně demokratické strany nebylo jasno, zda Švédsko má či nemá vyrábět vlastní jaderné zbraně.

Na základní myšlenky Undénova plánu navázal finský prezident dr. Urho Kekkonen koncem května 1963 ve svém *Prohlášení k otázce pásma bez jaderných zbraní ve Skandinávii*. Kekkonenova iniciativa opět rozvířila poměrně

klidné ovzduší politického života v severských zemích, kde již Undénův plán ustupoval do pozadí, protože byl vázán na dohodu atomových velmocí, ke které nedocházelo. Kekkonenův návrh byl mj. zřejmě motivován i obavami z možných důsledků, které pro severské země představoval plán na vytvoření multilaterální jaderné síly NATO, projednaný na konferenci NATO v Ottawě.

Ve své podstatě Kekkonenův návrh znamená, že severské země přijmou vzájemné závazky, že si neobstarají atomové zbraně a že nedovolí umístění atomových zbraní na svém území. Kekkonen poukázal na to, že bezpečnost Finska je těsně spojena se situací v ostatních severských zemích, i když se tyto země dostaly ve své bezpečnostní politice na různé cesty. Zdůraznil, že žádná severská země nevlastní jaderné zbraně a nechce, aby takové zbraně jiných států byly na jejich teritoriu umístěny. Vyjádřil přesvědčení, že severské země, které vytvářejí de facto pásmo bez jaderných zbraní, by si vyhlášením Severu za bezatomovou zónu dále zabezpečily své postavení, přičemž utvrzení tohoto stavu vzájemnými závazky by ani nevyžadovalo změnu dosavadní politiky jednotlivých severských států, ani neohrozilo jejich bezpečnost. Tento krok by neporušil rovnováhu ve světě a nedotkl by se zájmů jiných mocností. Severské státy by se takto jednoznačně dostaly ze sféry spekulací, vyvolaných vývojem jaderné strategie, a bylo by zajištěno, že jejich území zůstane mimo mezinárodní napětí.

Finská veřejnost přijala Kekkonenův návrh velmi kladně a oficiální finská místa ho považují za velmi významný. V ostatních severských zemích — Dánsku, Norsku i Švédsku — však způsobil v oficiálních kruzích značné rozpaky a překvapení a byl vcelku odmítnut. Zdůrazňovalo se, že návrhu nepředcházely žádné konzultace s vládami ostatních severských zemí. Stanovisko bylo v podstatě podmíněno tak jako u Undénova plánu dohodou velmocí o zastavení zkoušek s jadernými zbraněmi a dohodou o odzbrojení. Švédský ministerský předseda Erlander prohlásil, že by Kekkonenův návrh jako všechny návrhy na odzbrojení měl být projednán ve výboru OSN pro odzbrojení.

Podepsáním Moskevské dohody o částečném zákazu pokusů s nukleárními zbraněmi se znovu a s větším důrazem vynořily myšlenky obou plánů. V případě Švédska jako jedné z prvních zemí, která se připojila k této dohodě, bylo možno očekávat, že nyní nestojí nic v cestě, aby švédská vláda zaujala k oběma plánům jasný postoj. Ukázalo se však, že i po Moskevské smlouvě se švédská vláda snaží i nadále o to, aby tyto návrhy odsunula do pozadí a tak si ponechala manévrovací možnosti ve svém atomovém programu.

Vztah ostatních severských zemí — členů NATO — je zřejmě ovlivňován jejich členstvím v tomto vojenském seskupení, zejména zamítavým postojem USA a NSR, na nichž jsou značně vojensky a ekonomicky závislé. Jejich jednoznačně negativní stanovisko, zejména v Norsku, ke Kekkonenovu návrhu se jasně ukázalo například na zasedání severských ministrů zahraničních věcí v září 1963, kdy na základě norského veta bylo jeho projednávání odmítnuto.

Bez ohledu na neochotu ostatních severských partnerů jednat o bezatomovém pásmu vystoupil finský prezident Kekkonen 29. listopadu 1965 s další iniciativou. Navrhl Norsku uzavření dohody o společné ochraně hranic mezi Finskem a Norskem nad polárním kruhem — tedy v oblasti, kde jsou v blízkosti i hranice SSSR, čímž tato oblast v minulosti nabyla značného strategického významu.

Tento návrh, jehož smyslem mělo být zabránit tomu, aby se dotčené norské

a finské území stalo dějištěm eventuální války mezi velmocemi, byl Norskem a spolu s ním i dalšími severskými zeměmi rovněž odmítnut s odkazem na to, že nebyl s nimi předem konsultován, přičemž nechyběly ani otevřené náznaky, že návrh je diktován zájmy Sovětského svazu. President Kekkonen v pozdějším projevu z 6. ledna 1967 motivoval své myšlenky týkající se společných hranic Norska a Finska tím, že „Norsko je členem vojenského svazku, jehož nejsilnější evropský členský stát má nevyřešené hraniční problémy a jehož požadavky revize hranic jsou namířeny vůči skupině států, proti níž bylo vytvořeno NATO. Hranice mezi Norskem a Sovětským svazem, která se spojuje s hranicí Finska, je jedinou státní hranicí v Evropě, kde navzájem hraničí jeden ze států NATO a Sovětský svaz“. Z toho důvodů pokládá Finsko za prospěšné dohodnout se s Norskem na zabezpečení míru v této oblasti, což by podle názoru prezidenta Kekkonena bylo v souladu i se zájmy Norska.

I když se iniciativa finského prezidenta Kekkonena v otázce bezpečnosti na severu Evropy nesetkala s patřičným ohlasem u oficiálních kruhů v ostatních severských zemích, je nesporné, že zahraniční politika Finska, vycházející z principu aktivní neutrality a rozvíjená na základě Smlouvy o přátelství, spolupráci a vzájemné pomoci se Sovětským svazem z r. 1948, má kladný vliv na širokou veřejnost v severských zemích a na úvahy o metodách a formách zajištění míru a bezpečnosti v této části Evropy.

Chceme-li závěrem shrnout různé varianty a náměty na řešení otázky bezpečnosti v severní Evropě, včetně návrhů na integraci severské obrany, je třeba konstatovat, že realizace některého z námětů je za dané situace považována za málo reálnou.

Pokud jde o severský obranný svaz — ať už v jakékoli formě nebo rozsahu — uplatňují se zde i odstředivé síly, které se oprávněně obávají toho, že by hospodářsky a vojensky nesporně nejsilnější Švédsko zaujalo v eventuálním severském obranném svazu stejnou pozici, jakou mají Spojené státy v NATO, což při značně zakořeněném antišvedismu v ostatních severských zemích není myšlenka právě populární. Tento psychologický moment nelze přeceňovat, přesto je však nutno s ním počítat, neboť jak například uvádí Nils Ørvik, „i když Norové a Dánové budou mít přiměřené zastoupení, bude pro jednotlivé kruhy jak v Dánsku, tak v Norsku obtížné akceptovat švédské vrchní velení společné obrany“. (*Severské obranné společenství?* Arbejderbladet, 13. 12. 1965.)

Nemalým problémem je i otázka výdajů na obranu. V období 1951 — 1964 bylo jen 65 % norských výdajů na obranu hrazeno z norského státního rozpočtu. Celých 85 % dodávek zbraní a vojenského materiálu dostávalo Norsko, obdobně jako Dánsko, zdarma od USA a Kanady prostřednictvím NATO. Zatímco Švédsko vydávalo asi 40 % svých zbrojních výdajů na vojenský materiál, Norsko používalo na stejný účel jen asi 5 % vojenského rozpočtu. Je stěží reálné, že by Švédsko v tomto směru převzalo v budoucím severském svazu stejnou úlohu jako USA a Kanada v NATO. Vojenské výdaje Švédska podle již uváděné studie Ch. Langeho a K. Goldmanna byly v polovině 60. let, bráno v absolutních číslech, třikrát až čtyřikrát větší než odpovídající výdaje v Dánsku a Norsku. Norské výdaje na obranu činily přibližně 3,5 % hrubého

národního produktu, což je normální podíl u malých a středních zemí, jako jsou například Belgie, Řecko, Itálie, Turecko a Kanada. Dánské výdaje činily méně než 3 % — z členských zemí NATO jen Lucembursko a Island vydávaly na obranu menší díl než Dánsko. U Švédska přesahovaly vojenské výdaje 5 % hrubého národního produktu, stejně jako u Francie a západního Německa. Ze států NATO vykazovaly jen USA, Velká Británie a Portugalsko relativně vyšší výdaje na obranu než Švédsko.

Je tedy zřejmé, že vytvořením severského obranného společenství by v zemích, jako je Dánsko a Norsko, podstatně vzrostly vojenské výdaje — v případě Dánska se odhaduje, že ze 2 miliard na 4 miliardy Dkr ročně — což z hlediska ekonomických zdrojů těchto zemí a i s ohledem na reakci širokých lidových vrstev je otázka rovněž velmi závažná:

Dalším problémem, který by v této souvislosti bylo třeba řešit, je otázka atomových zbraní. Je totiž známo, že vedoucí vojenské kruhy ve Švédsku usilují neustále o kompletaci švédské obrany jadernými zbraněmi, což není zcela mimo švédské možnosti, jak tomu nasvědčuje i prohlášení ministerského předsedy Erlandera za oficiální návštěvy v USA v r. 1965, v němž pohrozil tím, že nedohodnou-li se velmocí o účinné dohodě o nešíření jaderných zbraní, bude Švédsko nuceno zahájit přípravy k tomu, aby se samo takovými zbraněmi vybavilo. Nezodpovězenou otázkou zůstává, zda by ostatní severské země v případném obranném svazu akceptovaly „švédský atomový deštník“ a zda by připustily rozmístění švédských jaderných zbraní a jednotek na svých územích, když to v rámci NATO odmítaly.

Rozdílné názory existují též, pokud jde o strategický význam severských zemí, především dánských průlivů a severního Norska, pro eventuální konflikt mezi velmocemi. Zatímco při jednání o severský obranný svaz v roce 1948—49 byl tento strategický význam velmi podtrhován, v poslední době se stále častěji objevují názory, že s rozvojem válečné techniky (ponorky, interkontinentální rakety apod.) význam území severských zemí pro vedení možné války značně poklesl. S tímto názorem vystoupil například finský prezident Kekkonen, šéf politické sekce finského ministerstva zahraničních věcí dr. Hyvärinen a další. Pravidelné společné manévry NATO v severních oblastech Norska spolu s operacemi válečného námořnictva NATO v Severním moři, stejně jako existence amerických základů v Grónsku a na Islandě však příliš nepodporují argumentaci o snižování strategického významu severských zemí.

Důležitým momentem při úvahách o severském obranném společenství je i postoj velmocí. Bylo již zmíněno, že realizace těchto myšlenek by byla možná jen za souhlasu obou hlavních světových mocností. Negativní postoj USA se projevil již při původních jednáních v r. 1948—49. Rovněž Sovětský svaz, i když se zcela jinou motivací, úvahy o vytvoření tzv. samostatného severského obranného svazu posuzuje velmi kriticky. V listě *Izvestija* byla například 9. září 1966 uveřejněna obsáhlá úvaha komentátora Jurije Golosjubova, v níž se zdůrazňuje, že severská obranná unie, již si lze stěží představit bez spojení se západní vojenskou aliancí, by rozbila základy tradiční švédské neutrality a byla by též v rozporu se zájmy Finska.

Ze sovětského komentáře dále vyplývá, že Sovětský svaz dává přednost celoseverské neutralitě, kterou je připraven garantovat, a plně podporuje plány na vytvoření bezatomového pásma na severu Evropy.

Pozornost, s jakou hlavní světové mocnosti sledují vývoj v jednotlivých severských zemích, stejně jako reakce na různé plány a alternativy, týkající se otázek zajištění bezpečnosti těchto zemí, naprosto neukazuje na to, že by zájem velmocí o severskou oblast ochabl.

Několik výše uvedených poznámek mělo naznačit, že otázka vytvoření eventuálního severského obranného svazu je natolik složitá, že s jeho realizací nelze v dohledné době rozhodně počítat.

Poněkud reálněji je možno posuzovat případné vytvoření bezatomového pásma v severní Evropě. Vlády severských zemí s výjimkou Finska sice zatím vždy odmítly smluvně zakotvit faktický stav, že v severní Evropě nejsou umístěny jaderné zbraně, a nechaly si tak otevřena dvířka pro případnou změnu svého odmítavého stanoviska k přijetí těchto zbraní, změní-li se situace, avšak skutečnost, že vždy, kdykoli dojde k debatě o návrhu finského presidenta oficiální představitel severských zemí současně s odmítnutím formální dohody zdůrazňují faktickou existenci bezatomového Severu, znamená, že v této oblasti existuje v otázce jaderných zbraní jakýsi „gentlemen's agreement“ mlčky akceptovaný i velmocemi. I když by z mnoha hledisek bylo žádoucí mezinárodně právní zakotvení této skutečnosti, není sporu o tom, že i takto pojatá „tichá dohoda“ je jakýmsi uklidňujícím prvkem pro situaci v severní Evropě.

Otázka bezatomového pásma bývá často neprávem spojována s neutralizací severských zemí. Vytvoření bezatomového pásma by však samo o sobě k neutralizaci nevedlo, neboť by nic nezměnilo na současném stavu, kdy Dánsko, Norsko a Island jsou zapojeny do NATO a Finsko trvá na dodržování smlouvy o spolupráci se Sovětským svazem. Dlouhodobě vzato by vytvoření bezatomového pásma mohlo být určitým mezistupněm na cestě k neutralizaci severských zemí.

Při posuzování celého komplexu otázek evropské bezpečnosti by neutralizace severských zemí, tak jak by to ostatně odpovídalo i jejich historickým tradicím, byla nejvhodnějším řešením. V tomto směru však dosud bylo učiněno jen velmi málo. Jejím mluvčím jsou některé levicové kruhy. Iniciativně vystupuje například Komunistická strana Dánska, která požaduje, aby se Dánsko stalo neutrálním a vyžádalo si od velmocí záruky pro své neutrální postavení. Tyto velmocenské záruky mají zabránit tomu, aby neutrální Dánsko a případně ostatní severské země nebyly bezmocné vůči útočníkovi, jako tomu bylo v případě hitlerovské agrese.

Rozmanitost plánů a námětů na řešení problému bezpečnosti severských zemí, jakož i živá veřejná diskuse o nich potvrzují, že národům severských zemí není vývoj situace v této části evropského kontinentu lhostejný. Jakýkoli konstruktivní krok v této oblasti by byl pozitivním příspěvkem k řešení složitého problému evropské bezpečnosti.

Další použité prameny:

- Frantz Wendt, *The Nordic Council and Cooperation in Scandinavia*, Copenhagen 1959.
Yearbook of Nordic Statistics 1965, Stockholm 1966.
Nils Andréén, Ake Lundqvist, *Svensk utrikespolitik efter 1945*, Stockholm 1965.
Konfliktfall i Norden, En gruppstudie fran Utrikespolitiska Institutet, Stockholm 1965.
Cooperation and Conflict, Nordic Studies in International Politics, ročník 1965 a 1966.